

križni hodniki – s streho pokriti, navadno obokanimi hodniki okrog pravokotnega dvorišča. Opisni in slikovni prikaz vseh vrst križev na dveh straneh omogoča hitro in natančno prepoznavnost posameznega simbola. Pri nekaterih vrstah križev je opisana tudi njihova specifična simbolika in namen uporabe, ki je v nekaterih obdobjih in v nekaterih krajih izstopala. Tako se na primer v vzhodni – pravoslavni cerkvi postopoma ustali križ z dvema oziroma tremi prečnimi gredmi. Čeprav obstaja še veliko drugih in novejših oblik križev, nam avtor predstavi dvajset najpomembnejših.

Napisi na križih se najpogosteje pojavljajo kot kratice in temu je namenjeno samostojno poglavje, kjer so na petih straneh razložene in prevedene najobičajnejše formule v latinščini, grščini ali v cirilici. Uveljavljeni napisi se pojavljajo na averih ali reverih križev, spodaj ali zgoraj in sporočajo molitve, pesmi sporočila, lamentacije in pohvale.

Križi obeski so se tako kot svetinje uporabljali kot ženski okras in nakit, obenem pa so bili tudi kot izraz religioznosti nošeni nad obleko. Drugače je bilo med kmečkim prebivalstvom, kjer so imeli obeski simboličen ali celo čarodejno varovalen pomen in so jih zato nosili pod obleko. Avtor v tekst spretno vpleta razlage specifične rabe različnih vrst križev, kot so karavaka, jeruzalemski, malteški, Sebastijanov in drugi križi – obeski. Nekateri se rabijo ob posebnih priložnostih – proti boleznim, zaščita proti naravnim nezgodam ... ali na posebnih krajih – romanja, grobovi. Nekateri imajo funkcijo amuleta in nekateri predstavljajo vraževerne obeske. Namesto dolgeveznega naštevanja so izbrani le posamezni pomembnejši križi in njihove zgodbe, ki so razložene v tekstu, manj pomembni pa ostanejo v številnih opombah.

Pri raritetah zbirke devocionalij ne moremo spregledati »breverla«, redkega primera iz zbirke NMS, ki izvira iz leta 1635. Ta zgibani list z zagovori, magičnimi izreki in svetimi podobami je shranjen v dekoriranem svilenem etuiju.

Posebne vrste križev, kot so karavaka križi, misijonski križi, ruski križi in križi relikvariji, so detajlno predstavljene v samostojnih poglavjih. Vsaka vrsta križa ima svoje bolj ali manj legendarno poreklo, ki pa je ponekod (karavaka) preraslo v čaščenje kulta. Ker je nekaj križev iz zbirke NMS relikvrijev in ker je v zbirki nekaj potrdil o avtentičnosti relikvij, so relikvije in relikviri predstavljeni posebej. Relikviri je lahko stoječi križ ali pa obsek »enkulpion«/pectoral.

Novo vlogo je križ dobil s pojavom rožnih vencev, ki so v 19. stoletju postali najbolj množično proizvajana devocionalija – enostavna za revne, bogato okrašena za višje sloje. Posebej so obravnavani tudi procesijski križi, stoječi križi in razpela, ki so od 19. stoletja dalje postala običajni del notranje opreme kmečkih hiš in so predstavljala nekakšen

hišni oltarček. Ta, večinoma rezbarska dela, predstavljajo najbolj množično izdelovano devocionalijo v slovenskem prostoru.

Zadnje poglavje študije je posvečeno naravoslovnim analizam muzejskih predmetov s poudarkom na tako imenovanih nedestruktivnih metodah (RTG, XRF), ki omogočajo kvalitetno konzerviranje in restavriranje kovinskih arheoloških predmetov, ne da bi se ti poškodovali. Dodana je tabela XRF-analize devetih izbranih križev, kjer dobimo natančen vpogled v vsebnost določenih kovin posameznih križev.

Drugi del knjige predstavlja obširen, 130 stranski katalog, v katerem so križi razvrščeni kronološko od 10. stoletja do najnovejše dobe. Posamezna kataloška enota vsebuje standardne podatke o predmetu, ki jih spremlja visokokakovostna fotografija. Pri zanimivejših kosih je fotografirana tudi zadnja stran predmeta. Kataloški del je razdeljen na tri skupine: križi obeski, stoječi križi in ostali, ki ne sodijo v nobeno od prvih dveh skupin. Znotraj skupin so predmeti razdeljeni v druge podskupine glede na ikonografske, stilne in tipološke ter materialne podobnosti. Večina od predstavljenih križev je na ogled v stavbi Narodnega muzeja na Metelkovi.

Knjiga »Od zore do mraka« s svojo slikovitostjo, s kratkim, a jedrnatim besedilom predstavlja najbolj razširjen simbol zahodnega sveta tako strokovni kot tudi laični publiki. Poleg umetnostnozgodovinskega vidika nam avtor skozi opise najrazličnejših šeg in navad po slovenskih pokrajinah povezanih s križi približa tudi etnološki pogled na tematiko, ki nas skozi kratke zgodbe spontano vpelje v skoraj pozabljene zaklade dediščine naše ljudske kulture. Zato menim, da je omenjena knjiga dragocen prispevek za preučevanje materialne in ljudske kulture. Dobrodošla bo tudi kot pripomoček pri primerjavi gradiva na izkopavanjih.

Mitja Potočnik

Marko Planinc, Irena Ivančič Lebar: Hrastnik. Celje : Fit Media, 2010, 121 strani.

Občina Hrastnik je širši Sloveniji znana predvsem po svoji rudarski in industrijski preteklosti (ter nekaterim morda še po olimpijcu Petru Kauzerju). To niti ni presenetljivo, saj sta industrija in rudarjenje pustila pomemben pečat tako v občini Hrastnik kot tudi v drugih dveh zasavskih občinah (Zagorje ob Savi in Trbovlje). Pa vendar – lahko obiskovalec v Hrastniku res vidi zgolj ostanke nekdanjega pomembnega rudnika? Je celotno okolje degra-

dirano in drugega kot industrije ni videti? Ne, v Hrastniku lahko doživimo še marsikaj drugega, kar nam avtorja razkrivata v monografiji o Hrastniku, ki je izšla v drugi polovici leta 2010.

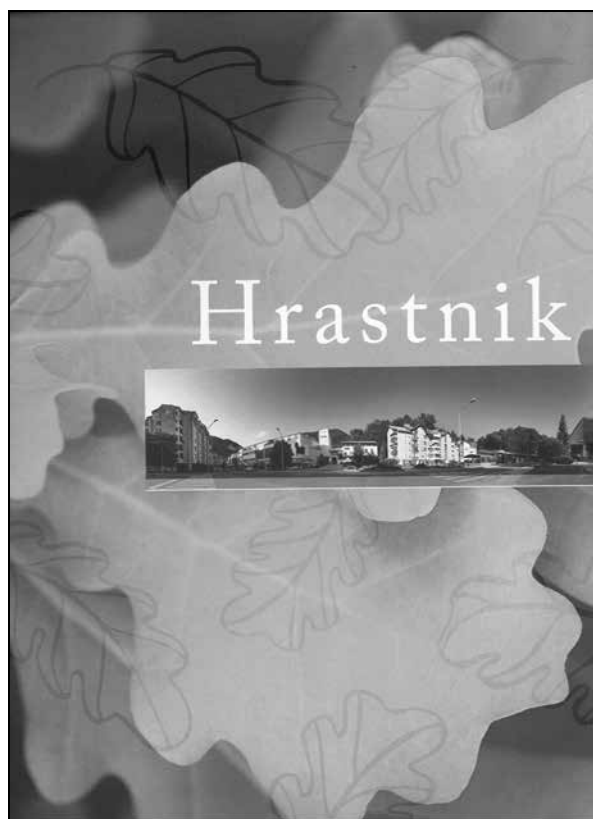
Monografijo avtorja pričneta z razlago imena Hrastnik, ki izhaja iz drevesa hrast, in opisom grba z upodobljenim hrastom na srebrnem oziroma belem ščitu. Občina Hrastnik ima nekaj več kot 10.000 prebivalcev in 58,58 km² površine. V občini je 10 krajevnih skupnosti in 19 naselij, ki imajo močno identiteto in so med seboj povezani. Sledijo opisi posameznih območij v občini Hrastnik, začeni z arheološkim najdiščem ob bencinskem servisu, Steklarno Hrastnik, brodarskim društvom in Rižnarjevo hišo iz leta 1790, kulturnim spomenikom državnega pomena. Da je občina Hrastnik še kako zelena, priča opis številnih naravnih spomenikov na podeželskih območjih občine. Zelo zanimivo je območje Šavne Peči, ki je znano po Antonu Sovretu, prevajalcu številnih znanih filozofskih del. Njemu v čast je od leta 2004 organiziran pohod po Sovretovi poti. V Hrastniku je mogoče tudi prenočiti – temu primerno so urejene planinske koče na Gorah, Kopitniku in Kalu, ki so že danes solidno obiskane, čeprav obstajajo še velike rezerve. Pomembno območje občine je tudi kraj Dol pri Hrastniku, ki je znan po neoromanski cerkvi sv. Jakoba, osrednjem občinskem pokopališču, center družabnega dogajanja predstavlja dvorana Dolanka, za lačne želodce je z bogato gastronomsko ponudbo

poskrbljeno v Zasavskem Gurmanu. Opisani sta naselji Čeče in Prapretno, industrijski del Hrastnika in steklarska kolonija, ki že na zunaj ne more skriti delavskega porekla. Žalostna zgodba Hrastnika je Vila de Seppi, edinstven industrijski gradič, ki do danes še ni našel ustrezne namembnosti in klavno propada. Pomemben del dediščine Hrastnika tvorijo številni spomeniki, hrastniški muzej in Mlakarjeva hiša, ki je danes muzejski prikaz stanovanja rudarja in naprednega predvojnega aktivista Franca Mlakarja.

Po opisih posameznih območij in znamenitosti sledi zanimivo poglavje z naslovom »sivo postaja zeleno«. Hrastnik se namreč iz »črnege laboda spreminja v belega«, za kar so poskrbele tovarne s filtri na dimnikih, čistilnimi napravami in vlaganjem v trajnostni razvoj. Občina Hrastnik postaja prijazna za bivanje lokalnega prebivalstva in tudi za obiskovalce, kar dokazujejo tudi priznanja Turistične zveze Slovenije za najlepše urejena mesta, kjer se Hrastnik uvršča zelo visoko.

V monografiji zelo pomembno mesto zasedajo tri gospodarske panoge, ki so soustvarjale občino Hrastnik: steklarstvo, kemična industrija in rudarjenje. Slednje počasi ugaša, medtem ko steklarstvo in kemična industrija zaenkrat še kljubujeta času in spremembam, ki jih prinašata negotova gospodarska situacija in selitev proizvodnje v države tretjega sveta. V poglavju o hrastniškem gospodarstvu so omenjene dejavnosti opisane z vidika njihove organiziranosti, lastništva, težav po osamosvojitvi, prestrukturiranja in drugih vidikov gospodarske dejavnosti skozi leta. Steklarna Hrastnik, ki obstaja od leta 1860, je dober primer mednarodnega podjetja, saj kar 95 odstotkov proizvodnje izvaža na trge Evropske unije, na leto pa razvijejo okrog 130 novih proizvodov. Tovarna kemičnih izdelkov Hrastnik ima tako kot Steklarna Hrastnik več kot 150-letno tradicijo, pomembnejša naložba v zadnjih letih se je zgodila leta 2006. Takrat so na prostoru stare elektrolize zgradili sodobno tovarno prehrabnega kalcijevega klorida, s čimer so rešili nadaljevanje proizvodnje kloralkalne elektrolize v Hrastniku. Poleg naštetih treh velikanov, od katerih so rudniku šteta leta, se v Hrastniku ob podpori Regionalnega centra za razvoj razvija tudi malo podjetništvo z odpiranjem malih in srednjih podjetij v podjetniškem inkubatorju.

Za pestro dogajanje v občini Hrastnik poskrbijo številna društva, pevski zbori, med znanimi skupinami sta Veter in Zasavci, več kot stoletno tradicijo zborovskega petja nadaljujejo steklarski pevci, rudarska godba je že zdavnaj presegla občinske meje. Poskrbljeno je za kulturno dejavnost, od leta 2002 je v Hrastniku muzej, katerega posebnost tudi v slovenskem merilu predstavlja razstava šolstva z učilnico in muzejskimi eksponati. V Hrastniku je prenovljena knjižnica, pomembna je fotografska de-

javnost, saj je Foto klub Hrastnik med tremi najstarejšimi v Sloveniji. Med najpomembnejšimi umetniki Hrastnika so: filmski snemalec Simon Tanšek, koreograf Branko Potočan, dirigent Jani Šalamon, akademski slikar Simon Kajtna in mnogi drugi.

Šport je vedno veljal za zelo pomembno družbeno dejavnost v Hrastniku. Širom Slovenije je znan kajakaš Peter Kauzer, ki ga na velikih tekmovanjih vedno spremljajo zvesti navijači Brodarskega društva Hrastnik. Hrastnik ima razvito športno infrastrukturo, najpomembnejša športna pridobitev v zadnjih letih je bila v letu 1999 zgrajena športna dvorana Dolanka na Dolu pri Hrastniku. Poleg kajakašev so zelo uspešni kegljači, košarkarji in rokometarji. Zelo razvito je planinstvo, urejene so konjeniške poti pomembno vlogo imata tudi lovski družini Hrastnik in Dol, ki skrbita za številne živalske vrste.

V nadaljevanju monografije je opisana kratka zgodovina občine Hrastnik, ki uradno obstaja od leta 1934. Tudi ime naselja Hrastnik se je uveljavilo šele leta 1929. Pred tem se je uporabljalo ime Sv. Lenart za osrednji del hrastniške doline, ime Hrastnik pa se je prvotno nanašalo na vas na vzpetini nad sotočjem Bobna in Brnice, ki je spadala k občini Dol. Od takrat do danes so se v občini zaradi druge svetovne vojne, rudarjenja, krize po osamosvojitvi in drugih dogodkov razmere v občini občutno spremenile. Če pa se vrnemo še nekaj desetletij nazaj, izvemo, da so bili do razvoja premogovništva (do prve polovice 19. stoletja) prebivalci Hrastnika predvsem kmetje, kar se je s pojavom rudarjenja povsem spremenilo.

Pa se vrnimo še nekaj stoletij nazaj v čas, ko je reka Sava svojo strugo zarezala skozi Posavsko hribovje. Ob koncu rimske dobe je Sava izgubila svojo »moč«, saj so ladje izginile, promet po reki Savi je ponovno oživel šele v 18. stoletju zaradi oživitve trgovine in prometa med Zagrebom in Beogradom. Promet po reki Savi je bil najbolj živahen do izgradnje Južne železnice leta 1849, ki so se je razveselili lastniki hrastniškega rudnika zaradi veliko boljše povezave s svetom.

Premog in železnica sta bila glavna dejavnika postavitve steklarne in kemične tovarne. V monografiji je na kratko, a temeljito opisan razvoj steklarne in kemične tovarne, ki sta skozi zgodovino prestali številne preizkušnje, vendar še danes ponosno stojita in dajeta kruh številnim prebivalcem Hrastnika. Zaradi velikega števila delavcev so v Hrastniku nastale tako rudarske kot steklarske kolonije, ki so ohranjene še danes in pričajo o življenju v preteklosti. Hrastnik so skozi zgodovino zaznamovale tudi številne stavke, doseženi so bili številni presežki v športu, navkljub vsem spremembam pa je Hrastnik ostal tipična industrijska občina z značilnostmi in posebnostmi proletarskega kraja.

Monografija o Hrastniku je namenjena širši publiki, saj je poljudno napisana in bogata s slikovnim gradivom sedanjosti in preteklosti Hrastnika. Prav tako je lahko priročno darilo tujim poslovnim partnerjem in turistom, saj je prevedena tudi v angleški jezik. Avtorja sta v monografiji zajela tako sedanje stanje kot dogodke preteklosti.

Andrej Šumer

Izvestja Pomorskega muzeja Piran 2, 2010, Strenna del museo del mare di Pirano 2, 2010. Piran : Pomorski muzej »Sergej Mašera«, 2010, 196 strani.

V zadnjih dneh leta 2010 je izšel že drugi letnik zbornika Izvestja Pomorskega muzeja Piran 2 – Strenna del Museo del mare di Pirano 2. Njegov izid sta, tako kot Izvestja 2009, finančno podprla Občina Piran in Ministrstvo za kulturo RS, za prelome in oblikovanje pa je spet poskrbel kar urednik Igor Presl. Drugi letnik je nekoliko obsežnejši od prvega, izšel pa je v enaki nakladi, to je 500 izvodov. Prispevkom je dodano tudi zanimivo in dobro dokumentirano slikovno gradivo.

